

Benim tanıdığım Cahit Arf

Robert Langlands*

Aslında Cahit Bey'i pek iyi tanıyamadım, ama 1967/68 yılında ODTÜ'deki odalarımız yan yanaydı ve bakıp onu izleyebiliyordum. Belli ki, ilişkilerimizi anlatıp, o zamanları hatırladığımda, onun hakkında nispeten az, ama kendi hakkımda daha çok şey söylemiş olacağım. Türkiye geldiğim zaman çok genç değildim, ama hâlâ saf ve tecrübesizdim. Yabancı dillerden hiç birini konuşamıyordum, yabancı ülkeleri hiç ziyaret etmemiş, Orta Doğu bölgesi hakkındaki bilgimi ise Agatha Christie'nin polis romanlarından edinmiştim. Kısacası, oldukça cahil, ve o zamanki orta halli Türklerin hor görebilecekleri birisiydim, ama bunun farkında değildim.

Türkiye'ye geldiğimde, hakkımda ne düşündüğünü bilmediğim Cahit Bey'e, meslektaşlarıma ve öğrencilerime dikkatle bakıyordum. Ben Ankara'ya vardığım zaman, Cahit Bey de ODTÜ'nün gelecekte Türkiye'deki matematik ve fen bilimleri araştırmalarının merkezi olacağı düşüncesi, coşkusu ve umuduyla dolu olarak oraya taşınmıştı. Gerçi orada kendisi kadar iyi matematikçiler bulmayı beklemiyordu. Kuşkusuz daha evvelki tecrübeleri bu kötümserliğinin sebebiydi, ama yine de böyle bir kötümserliğin tasarısının başarıya ulaşmasına engel olabileceğini düşündüm.

Muhtemelen Amerika'dan Türkiye'ye gelen genç bir matematikçiden pek birşey beklememişti, ama onun yönettiği haftalık cebir seminerinde, bir matematiksel metni anlayıp anlatabildiğimden onu kandırabildim. Ben de Türkiye'ye gelişimden evvel onun neler yapmış olduğunu bilmiyordum. Olsa olsa Arf Envariant'ından haberdardım, ama uygulamalı matematikte de çalıştığını duymamıştım. Bunun ötesinde yerel sınıf cisim teorisini ilk defa Ankara'da kaldığım sırada öğrenip araştırdığım için, bu alanda bastırıldığı makaleleri daha önce hiç görmemiştim; böylece bunlarla ilk defa orada tanıştım. Ama o benim yerel sınıf cisim teorisine ilgilendiğimi öğrendiğinde o sıralarda araştırdığı ve ancak sonra yayımlayacağı fikirleri bana tahtada anlattı.

Kesin olarak hatırlayamama rağmen, yalnız konuşmakla kalmayıp, beni de sabırla dinlemiş olmalı, yoksa bana birazdan görüleceği gibi, bu kadar iyi bir öğüt veremezdi. Ben Ankara'da bütün kaldığım süre boyunca $GL(2)$ grubu üzerinde düşünüp taşıyor, yani Türkiye'ye gelişimden hemen evvel keşfettiğim genel ilkelerin elli yıldan beri bilinen Hecke teorisi ile ilgileri hakkında kafa yoruyordum. Bu ilkeler yerel ve global sınıf cisim teorisinde uygulanabilir. Hangi ayda olduğunu artık hatırlamıyorum ama bu yılda birdenbire önemli bir şey anlamıştım. $GL(2)$ 'daki bir otomorfik forma bağlı

* Ben bu hatıraları yazarken, bana ettikleri yardım için arkadaşlarım Ginger Taylor-Saçlıoğlu ile Cihan Saçlıoğlu'na çok teşekkür ederim.

bir L-fonksiyonunun fonksiyonel denkleminde görünen ϵ -faktör bütün yerler üzerinde sonsuz bir çarpımdır. Keşfettiğim ilkelere göre Artin'in ortaya koymuş olduğu L-fonksiyonunun ϵ -faktörü de benzer bir çarpıma eşit olmalıydı. Ben bu Galois tarafındaki ϵ -faktörleri hakkında neler bildiğini hiç bilmediğimden, Cahit Bey'e bu konuda bir soru sordum.

Ortaya çıktı ki Helmut Hasse ikinci dünya savaşında İspanya'da basılmış bir mecmuada bu soru hakkındaki belki ilk teoremi yayımlamış; ama bu makale o zaman çok az bilindiği gibi, bugün de hâlâ pek bilinmiyor. Belli ki çok az insan bu yayımı görmüştü. Bundan fazla, bu mecmua çok az sayıda kütüphanede bulunabilecek cinstendi, ama Allaha şükür, Hasse ile iyi ilişkileri olduğundan, ve belki de Türkiye'nin savaşta bitarafliğinden ötürü, Cahit Bey bu yapıtı taniyordu ve bir nüsha sahibi idi. O bana bu metni verince, hemen meselemi çözmeye çalışmaya başladım.

Cahit Bey'in Almanya'da Hasse'nin yanında çalıştığını zannediyorum. Hasse'nin Bayan Arf ile Türkçe mektuplaştığını Almanya'da Alman matematikçiler tarafından az bilinir; Türk matematikçiler arasında da bilinmez. Muhtemelen Cahit Bey bu dilbilimsel çabalamaı faydasız buluyordu. Kendisinin Hasse'ye Türkçe yazmış olabileceğini şüpheli görüyorum.

İki üç yabancı dil ustalıkla konuşurdu ama onun için dillerin uygulamalı bilimlerde bir alan oluşturduğunu sanıyorum. Mesela sanki onun için böyle şeyler değersizmiş gibi başka dillerde çiçeklerin adlarını hiç öğrenmediğini söylerdi. Edebiyatı sevip sevmediğini bilmiyorum. Bir kere üniversitede öğle yemeği yerken Aziz Nesin'in okuduğum bir hikâyesini anlattım; bunda İstanbul'da kullanabileceği bir piyano arayan bir piyanistin çektiği acılar tasvir ediliyordu. Hikâyenin sonucunda piyanist derdini döküp, Türkiye'de "Hayvanları koruma kuruluşu değil, piyanistleri koruma kuruluşu lâzım" diye dileyicilerine çağırı yapar. Nesin'in vatandaşlarıyla alay ettiği bellidir. Cahit Bey bu hikayeyi beğenmedi. Bana Nasreddin Hoca hikâyelerinin daha iyi ve daha öğretici olduğunu söyledi.

Araştırmamda ise, çalışıp Hasse'nin makalesini okuyarak çok çabuk ilerlemiştim. Yani ilkbaharda biraz sonra anlatacağım gibi Cahit Bey ile İzmir'e gittiğim zaman neredeyse meseleyi bitirmiştim ama bunu hâlâ bilmiyordum. Gündüz İkedâ sayesinde Cahit Bey ile daha iyi tanışma fırsatım oldu. Gündüz Bey kışın İzmir'den Ankara'ya gelip, oradaki cebir seminerinde bir konferans verdi. Belki o zamana kadar Türk matematikçiler benim matematik hakkında anlaşılır şekilde konuşabildiğime inandırıldıklarından, Cahit Bey ile beni de konferans vermek için İzmir'e davet etti. İkimiz beraberce oraya uçak ile gittik.

Evvelden Cahit Bey'i diğer Orta Doğu'lu meslektaşımınla beraber öğle yemeği yerken ancak biraz tanıyabilmiştim. Türkçe her ikinci sözünün "şey" olduğunu, gözlüğünü daimi alına ittiğini biliyordum. Matematik hakkında onunla çok kere konuştuğum halde, o yolculuğa değin onun

kişiliğini yakından gözleme fırsatım olmamıştı. Ailesi hakkında da bilgim yoktu. O yolculuğu yaparken, üyelerinin yarı Yunanlı yarı Türk olduğu ailesinden bazılarının Yunanlı sayılarak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Yunanistan'a göç ettirildiklerini öğrendim. Maalesef Türkiye'nin kurulduğu dönemi az tanıdığımdan soyu hakkında daha çok şey öğrenebileceğim bu fırsatı kaçırdım. Anneannesinin veya babaannesinin, artık bilmiyorum, döşemedeki masada parmakları ile yemek yediğini öğrendim, ama nesli için bu şüphesiz olağanüstü değildi. İzmir'deki bahçede onunla otururken, para vermek istemediğiniz dilenciye "Allah versin" dendiğini de öğrendim.

İzmir'de ilk ve son defa Türkçe konuşarak konferans verecektim. İzmir'e gitmeden önce, şimdi Orta Doğu'da profesör, ama o zaman öğrenci olan Şafak Alpay'ın yardımıyla evvelce bulduğum ama henüz yayımlamadığım ilkeleri sade ama genel biçimde anlatan konferansı hazırladım. Bütün Türkiye'de kaldığım zaman süresince bu ilkeleri geliştirmeye çalışmışım!

Artık tam hatırlamıyorum ama İzmir'de iki gün kaldığımızı sanıyorum. O zaman hâlâ yıkık olan eski Yunan mahallesi yakınındaki küçük bir otele yerleşmiştik. İlk gün Cahit Bey ile üniversitedeki müdürlüğe uğradık. Belki rektörlük idi. Önemli bir milli kuruluşun başkanı olan Arf ile kuşkusuz konuşacakları çok mesele vardı. Onlar çeşmeli bahçeye bakan çok güzel pencere odada konuşurken, ben bahçeye hayran olarak bekliyordum. Birdenbire elleri kağıtlarla dolu bir hizmetli odaya daldı. Gerçekten çok kalabalık olan belgeler Cahit Bey'in başkanlığı ile ilgili imzalayacağı kağıtlar olmalı diye, aldırmadan bahçeye bakmaya devam ediyordum. Ama hayrete düştüm, zira hizmetli bana yaklaştı. Anlaşılan bana verilen birkaç lirayı almak için bütün kağıtları imzalamalıydım.

İlk gün öğleden sonra serbest idim. Tek başıma şehri ziyaret edebilirdim. Öğretme ve, en önemlisi, araştırma ile meşgul olduğumdan, İzmir'deki ziyarete kadar ailem ile Ankara'da kalmış ve Türkiye'de yolculuk etmemiştim. İzmir'de de az gezdim. Kaleye çıktım. Orada Karadeniz kıyısından bir gemiciye rastladım; onunla sigara içip gemideki yaşamından bahsettik. Sonra otele dönüp araştırmamı sürdürdüm.

Otele dönüp odama çıktım, orada yerel ϵ -faktör üzerinde düşündüm. Birden herşeyi anladım. O odada kanıtlamak istediğim teoremin dört temel meselesinin olduğu ve her başka meselenin bunların bir neticesi olduğu aklıma şimşek gibi düştü. Teoremi kanıtlayarak ϵ -faktörün pek çok yeni niteliklerini keşfettim. Bu çok güçlükle bulunan niteliklerinden faydalanarak Deligne basit bir kanıt buldu, ama bence çok hesap içeren ve daha uzun olan kanıt gene de daha derin. En mükemmel kanıt hâlâ aranıyor.

Cahit Bey'in sayesinde bu meseleyi Ankara'da kaldığım zamanda çözüp yerel ϵ -faktörün varlığını kanıtlayabildim. Belki o yılda başka bir yerde olsaydım veya Cahit Arf İstanbul'da kalsaydı, bu teorem ya hiç gösterilemeyecekti; ya da en azından ben gösteremeyecektim.

Ertesi gün sabahleyin benden önce Cahit Bey konferans verdi. Açık ve akıcı konuştu. Biraz uzun ve o kadar çok madde içeren bir konuşmaydı ki zamanında bitmesi olanaksızdı. Konferansı çok zevkle dinledim. Hemen sonra da ben konuştum ve ben de konferansımı bitiremedim. Bununla beraber önceden beklenmeyecek kadar başarılı oldu. Gündüz Bey'in öğrencileri çok heyecanlıydı. İngilizce bilmediklerinden ve benim Türkçe konuşabildiğime inandıklarından konferanstan sonra beni çevreleyip pek çok soru sordular, ben ise bu soruları hiç anlamıyordum. Tamamen şaşkınlaştıkça, hiç cevap veremiyordum. Başarım başarısızlığa dönüştü.

Konferanslardan sonra vapura binip oradaki meslektaşlarla iskeledeki lokantaya gittik. Konuşma kifayetsizliğime rağmen çok eğlendim. Bana çok sıcak ve dostça davranan Cengiz adlı, Orta Asya'dan yeni gelmiş efsanevi ortaçağ Türklerine benzer iri yapılı bir öğretmen ile Türkçe sohbet edip sigara içiyorduk. Ben durumumdan çok memnundum ama "Onu yorma" diye, Arf Cengiz'i azarladı. Anlaşılan konferansım onda iyi bir etki bırakmıştı. Belli ki Cahit Bey benimle hiç Türkçe konuşmayacaktı ama akşam otele dönerken İzmir'de küçük bir sokakta, "Dâhisin" diyerek bana iltifat etti. Dâhi olmamama rağmen veya belki dâhi olmadığımдан bugüne kadar bu övgüyü unutmadım. Yaşamımda bana dâhi diyen tek insan Cahit Bey oldu. Başka sebepleri saymasak bile hâlâ bunun için Cahit Bey benim anılarımda özel bir yerde duruyor.

Sonraları İzmir'i iki kere daha ziyaret ettim. Ama bu ziyaretler birincisi kadar başarılı değildi. Uzun Anadolu kışından sonra, Türkiye'den gemi ile ayrıldığımız zaman, bu kalabalık, çok canlı, parlak göklü, Ankara'daki toprağa bağlı ve biraz ağır ruh yerine Akdenizli bir ruh taşıyan bu şehri dört çocuklu aileme göstermek için, gemiye İstanbul'dan kalktığından bir gün sonra, İzmir'de binmek istedim. Yabancı ve Kuzey Amerikalı olduğumuz belli olduğundan olacak, hemen kendimizi iskelede arabacılar ve turist arayan tüccarlar tarafından çevrelenmiş bulduk. Kaçıp gemiye bindik, Napoli'ye kadar bir daha inmedik. Ankara'da rahat rahat dolaşabilirdik, İzmir'de de başka mahallerde de kuşkusuz bu mümkün olabilirdi ama iskelede değil.

Otuz iki yıl sonra, yine İzmir'e geldim. İskeleden kaçındım ama güzel sıvalı evlerin dizildiği temiz sokaklarında dolaştım. Yine kaleye çıktım, ama orada küstah, ısrarlı, ve oldukça kirli genç bir simitçiden başka bir kimse yoktu.